

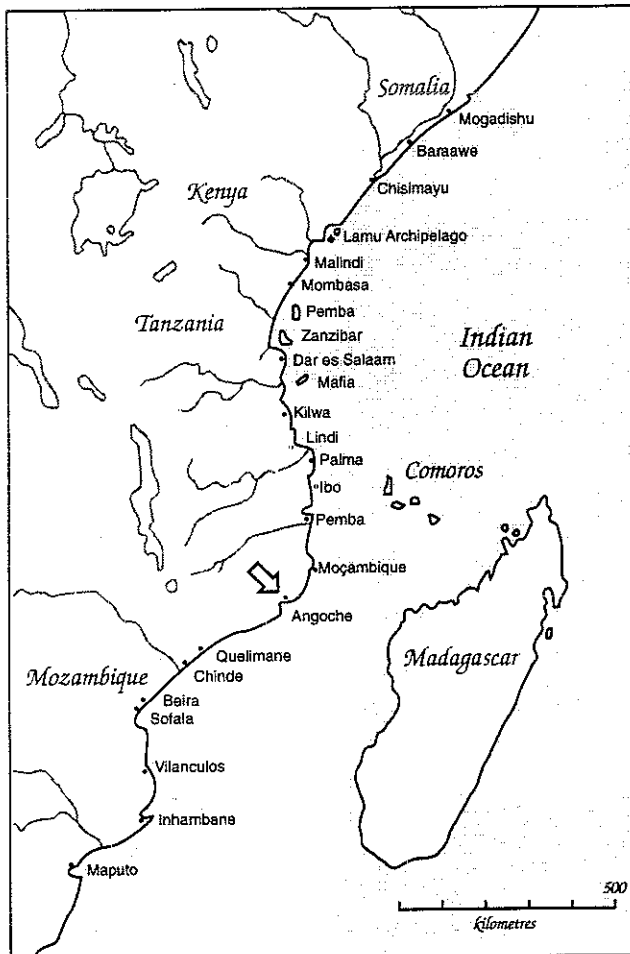
NGUO-NYINGI MKOTI: MWANZISHAJI WA MJI WA NGOJI (ANGOICHE)

THILO C. SCHADEBERG

The title of this paper gives three variants of what historically is the same name:

- Koti = the present-day indigenous name of Koti Island;
- Ngoji = the older form of the same name;
- Angoche = the official name of the town, adapted from the name of the AKoti people

EKoti is the language of Angoche, a town on the coast of Nampula Province, in Mozambique. EKoti is in most respects very similar to the neighbouring coastal varieties of Makhuwa, but it also has many lexical and morphological items that are derived from Swahili. My colleague F. U. Mucanheia, co-author of our forthcoming grammar of EKoti, has recorded a story about the origin of Koti Island and its people. In the present paper, I summarize the text of this oral tradition, and I compare it to the dynastic traditions from Angoche and to those found in the Kilwa chronicle, pointing out differences but also establishing links.



Hapo zamani, mwishoni mwa karne ya kumi na tano, wakati Wareno walipotokea katika ufukwe wa Afrika ya Mashariki, kulikuwa na miji miwili ya Waswahili iliyokuwa na enzi na utajiri zaidi kuliko miji mingine: mji wa Mombasa na mji wa Kilwa. Bandari ya Mombasa ilikuwa bandari kuu ya biashara baina ya Afrika ya Mashariki na nchi za ng'ambo, hasa Uarabuni na Bara ya Hindi. Kila mwaka pepo za Kaskazi ziliyaleta majahazi, na baada ya kufanya biashara zao, pepo za Kusi ziliyarudisha. Majahazi hayo yalileta nguo na shanga, na kupeleka dhahabu, pembe ya ndovu, ngozi, boriti, na vitu vingine. Je, vitu hivyo vilitoka wapi? Vingine vilitoka karibu na Mombasa, lakini vingi vingine vilitoka sehemu nyingine za bara la Afrika, kwa sababu sehemu zilizo karibu na Mombasa hazikutoa vitu hivyo kwa wingi.

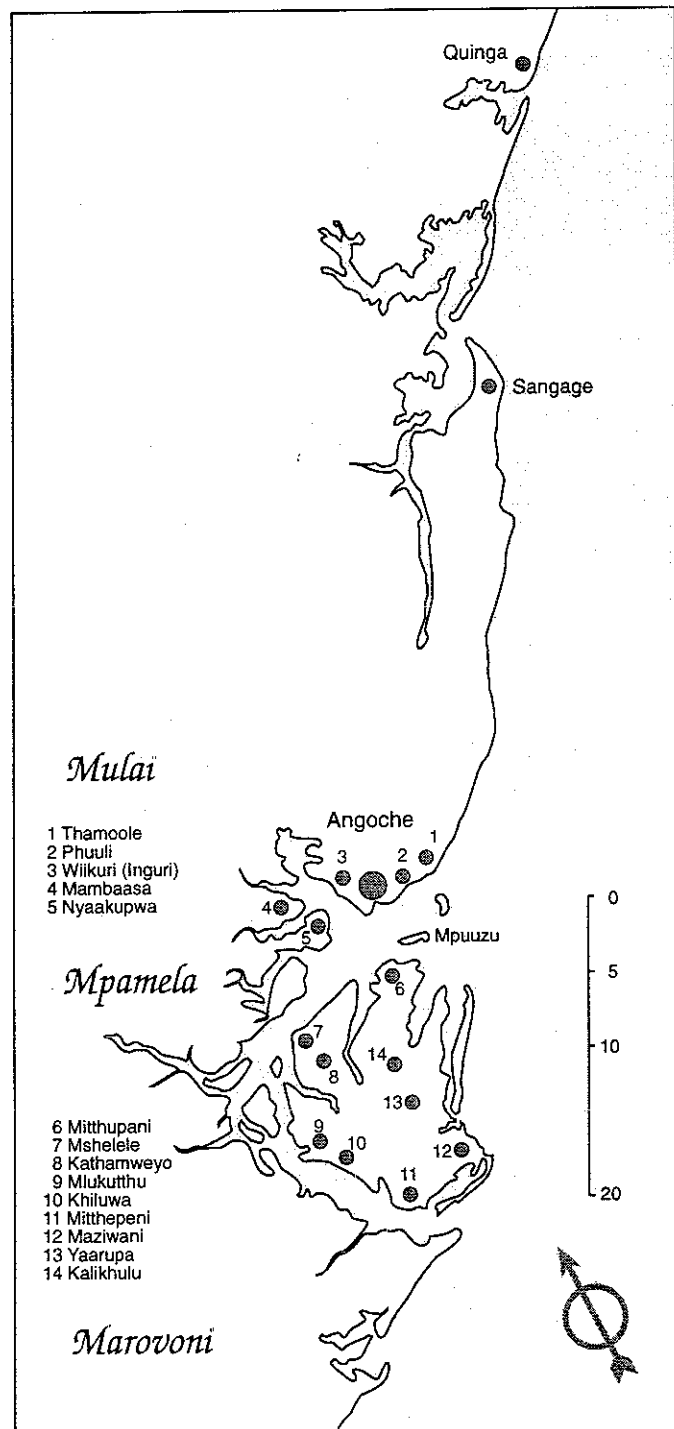
Sehemu kubwa ya bidhaa hizo zilitoka sehemu ambazo leo ziko katika nchi za

Tanzania, Msumbiji, Malawi, na Zimbabwe. Misafara ilileta bidhaa hizo kutoka bara mpaka kwenye bandari mbalimbali za pwani. Lakini Kilwa ilikuwa mji kuu wa biashara hizo zote. Wafanyabiashara wa Kilwa walinunua vitu kutoka bara na kutoka bandari nyingine kusini, na kuziuzua au kuzileta hadi Mombasa na mahali pengine. Kilwa ilikuwa kama ni mji mkuu wa bandari zote upande wa kusini hadi Sofala.

Mmojawapo kati ya miji-bandari hiyo iliyoitegemea Kilwa, ulikuwa ni mji wa Angoche.

“Angoche” ni jina la kisasa la mji, ambao ni mji mkuu wa wilaya, katika mkoa wa Nampula, katika nchi ya Msumbiji. Jina la zamani lilikuwa ni “Ngoji”. Bw. H. E. O’Neill, Balozi wa Uingereza huko Msumbiji, aliyezuru sehemu hizo za Msumbiji mwaka wa 1882, aliuita mji huo “Angoche”, lakini lugha ya mji huo aliuita “Ki-Ngoji”. Matamshi haya yanafanana na matamshi ya Kiswahili. Katika matamshi ya Wamakhuwa wanaoishi pande zote za mji wa Angoche, [ngo] hutamkwa [ko], na [ji] hutamkwa [ti] — kama lahaja za kaskazini: [ndia ya nti kwa t^{hi}], au “njia ya chini ya nchi”. Wenyeji wa Angoche ambao leo hutumia matamshi hayo, wanajiita “AKoti”, na lugha yao wanaiita “EKoti”. Lakini maneno “Koti” na “Ngoji” yana asili moja. “Angoche” ni jina la mji kwa lugha rasmi, yaani Kireno; neno hilo vilevile linatokana na neno “Angoji”, yaani “watu wa Ngoji”.

Siku hizi, “Koti” ni jina la kisiwa, isipokuwa Wakoti wenyewe wanaona kuwa kila kijiji kisiwani ni kama kisiwa peke yake. Wanafikiri hivyo kwa sababu huwezi kutembea kwa miguu kutoka kijiji kimoja mpaka kingine, inakubidi usafiri kwa chombo. Mji wenyewe, wenyeji huuita “Parapatho”, neno ambalo hasa ni jina la kilima katikati ya mji wa zamani.



Mreno Duarte Barbosa aliandika wasifu wa mji wa Angoche katika mwaka wa 1517 au 1518.¹

Indo ha ho diante leyxando-se este Cvama ha cento corenta legoas delle, ha ho longvo da costa, está hva mvy grande pouoaçam de Movros que chamaom Amgoya que tem Rei sobre si.

Mbali zaidi, kutokea mto huo wa Kwama na kuambaa pwani kwa “legoas” 140²; kuna mji mkubwa sana wa Waislamu³, wanaouita Amgoya na ulio na mfalme wake.

Uiuem nella mvytos mercadores qve trataom em ovro, e em marfim, em panos de seda e algodam, e contas de Cambaya; assy como sohiaom de fazer hos de Çofala:

Mjini humo mnakaa matajiri ambao biashara yao ni dhahabu, pembe za ndovu, hariri, nguo za pamba na shanga za Kambay, kama wafanyavyo wafanya-biashara wa Sofala.

has qvaes mercadorias lhe trazem hos Movros de Çofala, de Mombaça, de Melynde, e Qviloa, em hvvs nauios mvyto peqvenos escondidamente dos nossos nauios,

Waislamu wa Sofala, Mombasa, Malindi na Kilwa husafirisha bidhaa hizo kwa vyombo vidogo-vidogo ili visitambuliwe na majahazi yetu.

de maneira qve daly leuão mvy gram soma de marfim, e mvyto ovro; neste meso lvgar Damgoya ha mvyto mantimento, milho, arroz, e mvitaa carnes,

Hivyo huchukua kiasi kikubwa cha pembe, na dhahabu nyingi; katika mji huo wa Amgoya kuna vyakula vingi mno kama mhindi⁴, mchele na aina mbalimbali za nyama

a gente delle saom homeins pretos, baços;

Wenyeji wengine ni weusi, na wengine ni wa kahawia;

andaom nvvs da cinta pera cima, della pera baixo se cobrem com panos dalgodam e seda, e trazem outros panos sobraçados ha maneira de capas;

hawavai kitu sehemu ya juu ya kiwiliwili, na sehemu ya chini huvaa nguo za hariri na za pamba, tena huvaa nguo za kukunjwa mabegani zinazofanana na joho;

deles fotas em has cabeças; outros trazem huas carapuças de quartos de pano de seda;

vichwani wengine huvaa vilemba, na wengine huvaa kofia zilizoshonwa kwa vitambaa vya miraba minne vya hariri.

¹ Kitabu cha Duarte Barbosa kilipigwa chapa katika mwaka wa 1812 na kutafsiriwa kwa Kiingereza na Dames (1918). Sehemu za tafsiri hiyo zimepigwa chapa tena na Freeman-Grenville (1966)

² Mto wa Kwama ni mkono fulani wa delta ya Zambezi, *légua* 40 kutokea mji wa Sofala kuelekea kaskazini. Katika karne ya 16, Wareno walikadiria *légua* 1 = kilomita 6.2 hadi 6.7. Kwa hivyo, *légua* 140 zingekuwa takriban kilomita 900, na *légua* 180 zingekuwa takriban km 1160. Kwa kweli, umbali toka Sofala mpaka Angoche si zaidi ya km 720.

³ Nimetafsiri neno la Kireno “Mouros” kama “Waislamu” Wakati kitabu hicho kilipoandikwa, Wareno walitumia neno hilo kuhusu Waafrika waliokuwa Waislamu lakini sio Waarabu Namna nyingine ya kutafsiri neno hilo ingekuwa ni “Waswahili”.

⁴ Dames (na Freeman-Grenville) wanatafsiri *milho* “millet”.

*falaom ha lingoa natural da terra que he dos
Gentios, alguns deles falaom arauia.*

Wanasema lugha ya kienyeji ya nchi, yaani
lugha ya makafiri, lakini wako wanaosema
Kiarabu.

*Estes Mouros has uezes estaom ha obediencia
de elRei N. Sr., outras uezes estaom
aleuantados por estarem apartados das nosas
fortalezas.*

Pengine Waislamu hao humtii Mfalme
mtawala wetu, lakini wakati mwingine,
wakiwa mbali na ngome zetu, huasi.

Wataalamu wa historia ya Afrika ya Mashariki wanafikiri kwamba usultani wa Angoche ulianzishwa miaka michache tu kabla ya kufika kwa Wareno, yaani 1498. Kufuatana na mapokeo ya mdomo mji wa Angoche ulianzishwa na wahamiaji au wakimbizi kutoka Kilwa, lakini hao hawakuwa Waislamu wa kwanza kuishi sehemu ya Angoche.⁵

Viongozi wa wahamiaji kutoka Kilwa walikuwa Musa na Hasani. Musa akiwa ni Sultani wa Kisiwa cha Msumbiji, alitawala mji huo wakati Mreno Vasco da Gama alipofika mwaka wa 1498. Hasani akaendelea, akawa ni Sultani wa Quelimane (tamka: kilimani). Sultani Hasani akafia baharini alipokuwa akisafiri kuelekea mji wa Msumbiji, akazikwa katika kisiwa kidogo karibu na Angoche. Kisiwa hicho kinaitwa *Kisiwa cha Mafamede*⁶, lakini wengine bado hukiita *Kisiwa cha Sultani Hasani*. Baadaye Sultani Musa akaja kusali kwenye kaburi la rafiki yake Hasani. Akaona Angoche inafaa kuliko Quelimane, akamweka Xosa, mwana wa Hasani, kuwa Sultani wa Angoche. Sultani Xosa akakaa Koti kisiwani, katika kijiji cha Mshelele.

Wakati ule kulikuwa na vurugu nyingi katika mji wa Kilwa; Kilwa ilianza kupoteza nguvu zake, tena biashara yake ya dhahabu kutoka Sofala ilianza kupungua. Mambo hayo yalifanya miji mingine kusitawi, mmojawapo ulikuwa ni Angoche. Wakati wa enzi ya Kilwa, Angoche ilikuwa ni mji mdogo tu; nguvu ya Kilwa ilipofikia, hasa baada ya kubomolewa kwake na Wareno (1505), mji wa Angoche ulianza kusitawi. Wareno walijaribu kutamalaki biashara yote ya bahari, hasa biashara ya dhahabu. Kwa hiyo, anavyotueleza Duarte Barbosa, wenyeji walianza kutumia njia nyingine kwa biashara yao: jahazi ndogo ndogo, na bandari nyingine za miji midogo, mojawapo ni Angoche.

Basi, tangu miaka michache iliyopita nimekuwa nikifanya uchunguzi wa lugha ya Kikoti (EKoti), pamoja na Bwana Francisco Ussene Mucanheia, ambaye alikuwa akisoma isimu ya lugha katika Chuo Kikuu cha Eduardo Mondlane huko Maputo, Msumbiji. Yeye ni mwenyeji wa Angoche, na msemaji wa lugha mbili za wilaya hiyo, yaani Kikoti na Kinlai, ambayo ni lahaja ya Kimakhuwa. Mwaka juzi (1997), Bwana Mucanheia alirekodi hadithi ya mapokeo juu ya asili ya visiwa vya Koti na watu wake. Basi, nisimulie hadithi hiyo kwa kifupi:

Terezento Roopa alikuwa ni mtoto wa Kikoti. Alipopata umri wa miaka ishirini, alimwendea babake na kumwambia: "Baba, nimekua, nataka kusafiri. Kwa hiyo, nataka uninunulie nguo."

⁵ Taz. Newitt 1972 na Lupi 1907

⁶ *Mafamed* ni matamshi ya zamani ya Kireno ya jina la Mtume Muhammadi

Basi, babaake alikwenda dukani, akanunua nguo. Kwanza alinunua nguo ya kamafleji, iliyovaliwa na askari katika vita vya ukoloni, lakini Terezento Roopa alipovaa ikapasuka tu. Baadaye babake akanunua nguo ya kaki, halafu nguo ya mpira wa gari na wa lori, lakini hazikufaa. Mwishowe akanunua mpira wa trekta, na nguo zikashonwa kwa kumfaa Terezento Roopa.

Baadaye Terezento Roopa aliomba fimbo, birika na mkoba wa safari. Akapewa fimbo ya chuma inayotwaliwa na watu elfu, akashonewa mkoba unamoingia mikate elfu, akaletewa birika la lita elfu za maji.

Basi, akafunga safari. Akamkuta mwanamke mzee akitwanga makaa. Akamwamkia. Yule mzee akamwambia: "Twanga makaa haya, halafu nitakujibu." Alipomaliza kutwanga, mzee alimwuliza: "Unataka kujua nini?" Akasema: "Bibi, nani ni mwenye nguvu katika nchi hii?" Naye mzee akasema: "Pole, mwanangu. Shika njia hii, utamkuta mtu mwenye nguvu sana. Ukitaka kupigana, pigana naye."

Akaenda, akamkuta mtu ambaye alikuwa akitumia mbuyu kama mswaki. Wakapigana, Terezento Roopa akashinda, akamweka mfukoni, akasema: "Wewe ni wa kwanza".

Basi, akaendelea, akamkuta mzee mwingine aliyekuwa akitwanga makaa, akamuuliza juu ya mwenye nguvu wa nchi, akaambiwa, akamkuta. Mwenye nguvu huyo alitumia mibuyu kama mitego, Terezento Roopa akamshinda, akamweka mfukoni, akasema: "Wewe ni wa pili."

Na hivyo-hivyo mara ya tatu, akamshinda mtu aliyetumia mwamba kama ni mpira, akamshinda, akamweka mfukoni, akasema: "Wewe ni wa tatu."

Akaendelea, akaendelea, akakuta nyumba, akasema: "Nimefika." Akamweka mwanawe wa kwanza katika nyumba, akamwambia: "Mimi nitakwenda mashambani. Wewe ukae, utengeneze chai, unywe, weka chai yangu katika chupa ya chai uniletee." Akaondoka.

Akafika Nankontta, mwenyeji wa nyumba. Akauliza: "Anayetoa moshi nyumbani mwangu ni nani?" Akajibiwa: "Ndimi, mwana wa Terezento Roopa." Nankontta alisema: "Terezento Roopa ni nani? Si ndugu yangu, si mjomba wangu, si jamaa yangu!" Basi akampiga mwana wa kwanza, naye akaruka, akaangukia shambani alipolima Terezento Roopa, akampa habari.

Basi, hivyo-hivyo wakapigwa watoto wengine wawili wa Terezento Roopa. Mwishowe Nankontta alikutana na Terezento Roopa. Wakapigana.

Haya, tuangalie mistari ya mwisho ya hadithi ya Terezento Roopa kwa lugha mbili, Kikoti na Kiswahili:

Khuta, khupiiwa Terezento Roopa,
khuvava khulawa akwela okhu, naani,
Mitthupani.
Khoowelega khuta

Khupiiwa Nankontta,
khuvava mpakha Matakaaxkare,

Akafika Terezento Roopa, akapigwa,
akaruka, akaanguka, wapi,
Mittuphani.
Akaogelea akaja.

Akapigwa Nankontta,
akaruka mpaka Bukini,

*khulawa akwela ottuukho,
khoowelega khuta.*

*N'uuta khupiiwa Terezento Roopa,
khuvava khulawa akwela Kheleleni.
Khoowelega khuta.*

*Khupiiwa Nankontta,
khuvava khulawa akwela okhu, naani,
Kalikhulu.*

*Attaaphale aari okwela-vo
Nankontta na Terezento Roopa
khusala ziiya-mo naani, visura...visura,
visura epile mwinoonaa-zo,
yaari viittha ya
Terezento Roopa na Nankontta.*

*Terezento Roopa aari nsimaana w'eeKoti,
Nankontta aari nsimaana w'eeMakhuwa.*

*Epo zaari opattikhana
miili novisento... xkensi.*

*Leelo apha kinttakhulaa-ye ti-miyo,
Asumaani Luzakeero Laasu,
naturale te Nlikiwa,
lokalitaate te Pweela, Namithoora, Angoxe.*

akaanguka huko,
akaogelea akaja.

Akapigwa Terezento Roopa,
akaruka, akaanguka Kheleleni.
Akaogelea akaja.

Akapigwa Nankontta,
akaruka, akaanguka, wapi,
Kalikhulu.

Popote walipoanguka
Nankontta na Terezento Roopa
pakawa nini..., visiwa...visiwa,
visiwa mnavyoviona,
viko [kwa sababu ya] vita vya
Terezento Roopa na Nankontta.

Terezento Roopa alikuwa mtoto wa Kingoji,
Nankontta alikuwa mtoto wa Kimakhuwa.

Mambo hayo yote yalitokea mwaka
elfu moja mia tisa na... nime-forget.

Leo hapa anayetoea habari hii ndimi,
Asumaani Luzakeero Laasu,
mwenyeji wa Mlikiwa,
Localidade Pweela, Namithoora, Angoche

Ingawa habari hii inasimuliwa kwa namna ya kisasa na kwa ucheshi, kiini chake ni cha zamani. Tuangalie majina.

Jina la shujaa Mkoti, Terezento Roopa, ni la Kireno, na maana yake ni 'nguo mia tatu' (Mpaka sasa hatujafaulu kupata jina lake kwa kienyeji.)

Jina la adui au mpinzani wa Terezento Roopa, Nankontta, lina maana yake vile-vile. Neno hilo ni Kimakhuwa, maana yake ni 'mwenye msuli'. Kwa namna hii, kila mmoja wa mashujaa hao ana jina ambalo ni kama dalili ya kabila lake: Mkoti amevaa shati na kaptura, yaani nguo za kushonwa, Mmakhuwa amevaa msuli.

Jina la "Nguo Mia Tatu" linaonyesha jambo jingine. Waandishi wa zamani wa Kizungu na wa Kiarabu wakizungumzia biashara ya pwani ya Afrika ya Mashariki, kila mara bidhaa za kwanza wanazozitaja ni *dhahabu* na *pembe za ndovu*, sababu hizo ndizo walizozitamani. Lakini wenyeweji wa bara walizozitamani ni *nguo*.

Tena, inafaa kufahamu maana ya birika (*pirikha*). Si mtu yeyote anayechukua birika akienda safari, ni Mwislamu anayehitaji kwa kutawadha (au kujiosha) kabla ya kusali.

Je, habari hizo kutoka mji wa mbali, huko Msumbiji, kwa vipi zinahusu mambo ya lugha, utamaduni na historia ya Waswahili? Jibu langu ni kwamba shujaa huyo Terezento Roopa, Mkoti wa kwanza, alikuwa ni Mswahili kutoka Kilwa. Habari za uanzishaji wa Kilwa Kisiwani zinalitaja jina la Sultani wa kwanza, naye alikuwa akiitwa “Nguo Nyingi”. “Nguo Nyingi” na “Nguo Mia Tatu” — majina haya bila shaka yanahusiana.

Tutazame habari za uanzishaji wa Kilwa Kisiwani zilivyosimuliwa na kuandikiwa kwa Kiarabu katika karne ya 16.⁷

Historians have said, amongst other assertions, that the first man to come to Kilwa came in the following way.

Wataalamu wa historia wamesema, pamoja na madai mengine, kuwa mtu wa kwanza kufika Kilwa alifika kwa namna hii.

There arrived a ship in which there were people who claimed to have come from Shiraz in the land of the Persians.

Kulifika jahazi na watu waliodai wametoka Shirazi katika nchi ya Uajemi.

It is said there were seven ships:

Inasemekana kwamba kulikuwa na majahazi saba:

*the first stopped at Mandakha;
the second at Shaugu;
the third at a town called Yanbu;
the fourth at Mombasa;
the fifth at the Green Island [Pemba];
the sixth at the land of Kilwa;
and the seventh at Hanzuan*

la kwanza lilifika Mandakha;
la pili Shaugu;
la tatu mji wa Yanbu;
la nne Mombasa;
la tano kwenye Kisiwa cha Majani;
la sita katika nchi ya Kilwa;
na la saba Nzwani.

They say that all the masters of these [first] six ships were brothers, and that the one who went to the town of Hanzuan was their father.

Wanasema kuwa mabwana wa majahazi hayo sita walikuwa ndugu, naye aliyekwenda Nzwani alikuwa baba yao.

God alone knows all the truth! [...]

Allahu aalim—Mungu ndiye mjuzi. [...]

When they arrived in the ship that went to Kilwa, they found it was an island surrounded by the sea,

Walipofika katika jahazi lililokwenda Kilwa, waliona kuwa ni kisiwa kizungukwacho na bahari,

but that at low water it was joined to the mainland so that one could cross on foot.

lakini wakati wa maji ya kupwa kisiwa kinaungana na nchi kavu, kunapitika kwa miguu.

⁷ Historia ya muswada huu inaelezwa na Freeman-Grenville (1966:34), ambaye aliutafsiri kwa Kiingereza. Inaonekana kwamba muswada wa karne ya 16 umepotea. Sir John Kirk alipewa nakala iliyo chanzo cha habari yetu na Sayyid Barghash katika mwaka wa 1872, lakini nakala hii si kamili.

They disembarked on the island and met a man who was a Muslim, followed by some of his children.

It is said his name was Muriri wa Bari.

They found one mosque there, said to be the one he is buried in, which is called Kibala.

They asked the Muslim about the country and he replied:

The island is ruled by an infidel from Muli, who is king of it; he has gone to Muli to hunt, but will soon return.

After a few days the infidel returned from Muli and crossed to the island at low tide.

The newcomer and he met together, and Muriri acted as an interpreter.

The newcomer to Kilwa said:

I should like to settle on the island, pray sell it to me that I may do so.

The infidel answered:

I will sell it on condition that you encircle the island with coloured clothing.

The newcomer agreed with the infidel and bought on the condition stipulated.

He encircled the island with clothing, some white, some black, and every other colour besides.

So the infidel agreed and took away all the clothing, handing over the island and departing to Muli. [...]

The first king of the island was Sultan Ali ibn al-Husain ibn Ali surnamed Nguo Nyingi [Many Clothes].

Wakateremka kisiwani, wakamkuta Mwislamu aliyefuatwa na baadhi ya wanawe.

Inasemekana kwamba jina lake lilikuwa Muriri wa Bari.

Wakakuta msikiti mmoja, inasemekana kwamba ni ule alipozikiwa, unaoitwa Kibala.

Wakamwuliza Mwislamu juu ya nchi akajibu:

Kisiwa kinatawaliwa na kafiri kutoka Muli, ambaye ndiye mfalme wake; ameondoka kwenda Muli kuwinda, atarudi karibuni.

Baada ya siku chache, kafiri akarudi kutoka Muli, akavuka kufika kisiwani wakati wa maji kupwa.

Mgeni alikutana naye, na Muriri akiwa mtafsiri.

Mgeni wa kufika Kilwa akasema:

Nataka kukaa kisiwani, naomba uniuizie nikae.

Kafiri akajibu:

Nitakuuzia kwa sharti uzungushe kisiwa kwa nguo ya rangi nyingi.

Mgeni akakubaliana na kafiri akanunua kwa sharti lililokubaliwa.

Akazungusha kisiwa kwa nguo, nyingine nyeupe, nyingine nyeusi, na za kila rangi.

Basi, kafiri akakubali na kuchukua nguo zote, akatoa kisiwa, akaondoka kwenda Muli. [...]

Mfalme wa kwanza wa kisiwa alikuwa Sultani Ali ibn al-Husain ibn Ali, na jina lake la Kiswahili lilikuwa Nguo-Nyingi.

Turudi tuangalie zaidi habari ya asili ya Ngoji au Koti.

Mapokeo ya Kilwa ni mapokeo ya watawala wa mji huo. Hao waliona ni muhimu kuwa na nasaba ya Shirazi, huko Uajemi. Mapokeo ya watawala wa Angoche yaliandikwa mwanzo wa karne hii (ya 20). Wao waliona ni muhimu kuwa na nasaba ya ule mji maarufu uitwao Kilwa. Lakini hadithi ya Terezento Roopa ni hadithi ya watu wa kawaida. Tena ni hadithi ambayo inasimuliwa sio na Wakoti tu, jirani zao pia wanajua na kuipenda. Msimulizi wa habari yetu ya Terezento Roopa, Bwana Asumaani Luzakeero Laasu, si Mkoti bali ni Mmakhuwa ambaye alikuwa akiishi Koti kisiwani kwa muda mrefu. Aliposimulia hadithi hii, mwaka juzi, karibu na mji wa Angoche, alichagua kutumia lugha ya Kikoti ingawa wasikilizaji wengi walikuwa Wamakhuwa, lakini waliweza kufahamu hadithi hiyo. Inaonekana kuwa, kwa watu hao, nasaba ya mwanzishaji wa Koti si kitu muhimu. Ni mgeni, lakini hatuarifiwi anatoka mahali gani au kabila gani.

Tukilinganisha habari hiyo juu ya asili ya Koti na mapokeo mengine ya aina hiyo ya kihistoria katika Afrika, tunaweza kutambua tofauti kubwa. Kwa kawaida, mapokeo hayo huanza na mfalme au mtemi au mwindaji hodari, na shujaa huyo humwoa binti na kuzaa watoto na hivyo huanzisha ukoo au kabila jipya. Bali, Terezento Roopa anawashinda na kukamata wanaume wenye nguvu, na baada ya muda wafuasi hao ni kama watoto wake. Hatimaye Terezento Roopa, pamoja na kundi lake, anakutana na mtemi mkuu na kupigana naye. Hamshindi, wala hashindwi naye. Kila anapoangushwa Terezento Roopa baharini, kisiwa kinatokea, na kila anapoangushwa Nankontta, kisiwa kinatokea. Visiwa hivi vyote ni visiwa vya Ngoji, na mashujaa wote wawili ni kama mababu wa watu wake.

Ninavyoona, mapokeo hayo ni mapokeo ya kabila ambalo ni muunganisho wa watu wa asili mbalimbali. Lugha yao pia ina mizizi miwili, mzizi mmoja ni Kimakhuwa na mzizi mwingine ni Kiswahili.⁸

Marejeo

- Academia Real das Sciencias. 1812; toleo la pili 1867. *Collecção de notícias para a história e geografia das nações ultramarinas que vivem nos domínios portugueses*. Juzuu la pili. Lisboa: Typographia da Academia. ("Livro do Duarte Barbosa" kinaanza uk 245.)
- Dames, Mansel Longworth. 1918. *The book of Duarte Barbosa: An account of the countries bordering on the Indian Ocean and their inhabitants, written by Duarte Barbosa, and completed about the year 1518 A.D.* London: Printed for the Hakluyt Society.
- Freeman-Grenville, G. S. P. 1966 (toleo la pili). *The East African coast: Select documents from the first to the earlier nineteenth century*. Oxford: At the Clarendon Press.

⁸ Nawashukuru walimu wenzangu waliosoma makala hii na kutoa maoni ya kuiboresha pamoja na kurekebisha Kiswahili. Ahsanteni!

- Lupi, Eduardo do Couto. 1907. *Angoche: Breve memória sobre uma das capitánias-móres no Districto de Moçambique*. Lisboa: Ministério dos Negócios da Marinha e Ultramar; Typographia do Annuário Commercial.
- Newitt, M. D. D. 1972. The early history of the Sultanate of Angoche. *Journal of African History* 13:397-406.
- Schadeberg, Thilo C., and Francisco Ussene Mucanheia, forthcoming. *EKoti: The Maka or Swahili language of Angoche*.
- Terezento Roopa: Nsimaana w'eeKoti*. Contado por Assumane Luzaquero Laço, editado por Francisco Ussene Mucanheia e Thilo C. Schadeberg. Forthcoming.